

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД“

Радослав Стефанов Спасов

докторант на самостоятелна подготовка

**БЪЛГАРСКОТО ИСТОРИЧЕСКО И КУЛТУРНО
ПРОСТРАНСТВО (ВИЗУАЛИЗАЦИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО
ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане

на образователна и научна степен „*доктор*“

Област на висше образование: Хуманитарни науки

Професионално направление 2.1. *Филология*;

Научна специалност *Български език – приложна лингвистика*

Научен ръководител:

проф. д-р Елена Любомирова Хаджиева – Меродийска

София, 2016 г.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на Катедра „Български език като чужд“ към Факултет по Славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – София на 11.04.2016 г.

Дисертационният труд съдържа: Увод (4–12), Първа глава (13–57), Втора глава (58–79), Трета глава (80–108), Заключение (109–112), Библиография (113–132), Справка с приносите на дисертационния труд (133), Списък с публикациите по темата (135), Приложения (136–216).

Състав на научното жури

Председател

проф. д-р Радка Василева Влахова-Руйкова – рецензент

Членове:

чл. кор. проф. д-р Тодор Апостолов Бояджиев – рецензент

проф. д-р Елена Любомирова Хаджиева-Меродийска – становище

проф. д.п.н. Галя Михайлова Христовова – становище

проф. д.п.н. Маргарита Георгиева Христова-Плашилска – становище

Материалите по защитата са на разположение в деловодството на Катедра „Български език като чужд“.

Откритото заседание за защитата на дисертационния труд ще се състои на 23.06.2016г. от 11:00 ч. в зала № 1 на Ректората на СУ „Св. Климент Охридски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

АКТУАЛНОСТ 4

ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, ПРЕДМЕТ И ОБЕКТ НА ДИСЕРТАЦИЯТА 5

ПЪРВА ГЛАВА

БЪЛГАРСКОТО ИСТОРИЧЕСКО И КУЛТУРНО ПРОСТРАНСТВО В
КОНТЕКСТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД 7

ВТОРА ГЛАВА

ВИЗУАЛИЗАЦИЯТА КАТО МЕТОД В ПРЕПОДАВАНЕТО
НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД 9

ТРЕТА ГЛАВА

ЕКСПЕРИМЕНТИ И ИЗВОДИ 11

3.1. *Цел на научното изследване* 13

3.2. *Задачи* 13

3.3. *Поставени хипотези* 14

3.4. *Материали, методи и условия за провеждане
на експериментите* 14

Включени в проучването лица 14

Модел на провеждане на експеримента 19

Методи на проведеното изследване 19

3.5. *Обсъждане на резултатите* 19

Резултати от анкетата в експерименталната група 19

Разпределение на отговорите по въпроси от анкетата според
използването (в експерименталната група) или
не (в контролната група) на визуален продукт 19

Обобщение на резултатите от анкетата 34

Съпоставка и анализ на резултатите от емпиричното
изследване 35

Справка за приносите на дисертационния труд 39

Библиография към автореферата 40

Списък с публикациите по темата 42

Филмография 43

Награди за документалните филми 44

I. АКТУАЛНОСТ

Проучванията върху българското историческо и културно пространство са основна дейност на много специалисти у нас и в чужбина. Увеличава се броят на учените, които все по-активно изследват антропологичните процеси, които се отнасят до нашия език и неговата връзка с развитието на българите в различни аспекти. Изучаването на български език като чужд става все по-актуално поради неговия статут като един от официалните езици на Европа. Разностранни в този смисъл са формите на межкултурно общуване, при които той заема своето място на посредник. Това обяснява активното създаване на съвременни учебни системи за чужденци в последните години. Могат да се посочат общи курсове по отделните нива според Общоевропейската езикова рамка, комуникативни и разговорни курсове, курсове със специализирана насоченост (за медици и т.н.). Формите и методите на преподаване, чиято цел е да се покрият различните нива на лингвистична и комуникативна компетентност на обучаваните на български език според Общоевропейската езикова рамка и конкретни цели на курса, трябва да отговарят на някои основни критерии. Сред тях са висока информативност и специализирано представяне на граматичния и лексикален материал, разнообразие, интригуващи теми и съответствие в най-голяма степен на съвременните тенденции в езиковото обучение.

Големите възможности, които дават актуалните постижения на високите технологии, предоставят голям избор от технически продукти, които да подпомогнат процеса на преподаване на българския език като чужд. Езиковите системи за обучение по западни езици за чужденци от години включват аудиовизуални елементи, които допринасят за ефективността на обучението по тях. Аудио – и видео файлове, записи на кратки диалози и филми са неразделна част от обучението по чужд език. Преподаването на български като чужд, развивайки се интензивно в последните години, също все по-ярко придобива такава насоченост.

Чрез визуализацията на езиков материал усвояването на българския език става по-ефективно и лесно и може да обхване голям

брой обучаеми. Всяка урочна единица от учебниците по български език за чужденци включва освен строго лингвистична, то и културна, историческа и общопознавателна информация за българите. Без нея овладяването на езика до получаване на реална комуникативна компетентност би било невъзможно. Работата с текстове е задължителен елемент от обучението по чужд език. В нивата след А1 те нарастват по обем и се използват освен учебни и адаптирани произведения от художествената литература или части от научни текстове по история, етнология, културология. Визуализацията на информацията в тях би позволила възприемането да бъде по-пълно.

Методите, които се използват в дисертацията са: визуализация, рефлексия, сравнение на историческите данни, факти и събития; приложени са и статистически, и количествени методи. Българите най-често са съпоставяни в езиков и исторически аспект с другите православни и (или) славянски народи на Балканите и в Европа. Приложение намират и методи, характерни за други научни дисциплини като етнология, етнопсихология, културология, икономика, право и др.

Използва се сравнение и визуализация на текстове с историческа тематика, така че да се създадат по-ефективни условия за изучаване на български език. Важна характеристика на този способ е, че чрез онагледяването се осъществява социално посредничество благодарение на подбора на информация и нейното разпространение към различни социални групи.

II. ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, ПРЕДМЕТ И ОБЕКТ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

ЦЕЛ

Целта на настоящето проучване е да се изследва ползата от приложението на документални исторически филми (визуални форми) при обучението в приложната лингвистика от чуждестранни студенти с различна степен на владеене на български език.

Това се прилага успешно и при усвояването на знания, умения и компетентности в различни области, като това се отнася и за

обучението по български език. Тук основните заложенi компоненти на въздействие са многоканалност, масовост, скорост на разпространение и възприемане.

ЗАДАЧИ

– Да се докаже, че чрез използването на документални филми в обучението по български език като чужд се получава възможност за по-ефективно му усвояване. Текстовете, които са онагледени в предлагания образователен метод, са с културна и историческа тематика и представляват възможност, която да подпомогне методиката на преподаването.

– Типологизиране на визуализацията на текстовете, което би помогнало за по-бързото възприемане на българския език, което я превърща в оптимален подход в преподаването. По този начин обучаемите ще могат чрез онагледяване на българското историческо и културно пространство да получат не само по-добра езикова, но и историческа култура. Подбраният текст за емпирично изследване е създаден по сценарий на документален филм. Той е използван в процеса на изследване на чуждите студенти, които се обучават в катедра „Български език като чужд“ във Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. По този начин се поставя акцент върху историческото развитие на националната култура, която е част от стара цивилизация с доказани приноси в световното културно пространство.

– Оценка на възможността за използването на дисертационния труд в бъдеще като помагало за всички специалисти, които се занимават с обучение по български език на чужденци в страната или при дипломатическите мисии, на преподавателите в лекторатите по български език в чужди университети и др. Българските училища в чужбина, които през последните години стават все повече заради увеличаващата се диаспора, също изпитват нужда от прилагането на съвременни форми при преподаването на български език и история. Методите за визуализация на текстове за родното културно пространство биха били много необходими на тези институции, които имат нужда от модерни образователни помагала, създадени в България от интердисциплинарни творчески колективи. Естествено е, такива учебни материали и помагала да бъдат разработвани от академични специалисти и адаптирани за обучавани от различни възрасти.

– Подпомагане на всички, които водят летни университетски курсове по език и цивилизация в университетите у нас, а информацията в доктората би била добра основа на лекции по Българистика, които стават все по-актуални през последните години.

– Предлаганият метод да бъде развит и използван като допълнение към вече разработени и утвърдени учебници по български език за чужденци.

ПРЕДМЕТ на изследване е приложението на визуални продукти за българското културно и историческо пространство, които се използват, за да подпомогнат комуникативната компетентност на обучаемите.

ОБЕКТ на изследване в дисертационния труд са чужденци, които изучават български език, диагностицирани по следните признаци:

– Етническа принадлежност

– Степен на владеене на български език – начинаещи, средно ниво и напреднали

– Полова принадлежност

– Възраст

Емпиричният материал е ексцерпиран от анкетни проучвания, проведени сред чужденци, изучаващи български език като чужд в Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

III. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА.

БЪЛГАРСКОТО ИСТОРИЧЕСКО И КУЛТУРНО ПРОСТРАНСТВО В КОНТЕКСТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

В първия параграф се проследяват две векторни линии: първата – българското културно и историческо пространство, и втората – връзката на тези понятия с лингводидактични аспекти като модел на преподаване в чуждоезиковото обучение. Специално внимание е обърнато на историческото развитие на българския народ и връзката с езика през периода на формиране на народността през Средновековието (Ангелов 1971: 15).

Очертани са тенденциите, които определят езика като един от основните маркери на средата през периода на Възраждането, които активно влияят върху процесите на създаване на нацията (Генчев 2010: 327). По този начин е направена съпоставка на българския модел с историческите тенденции в световен мащаб (Андерсън 1988: 20; Смит 2000: 23).

Във втората векторна линия се посочва, че взаимодействието на две езикови системи при билингвите се отнася до синхронния план. Представена е част от разглежданата проблематика, имаща за цел сравнение на обема на речниковия запас на определяните като билингви (Георгиева 2004: 26).

Анализира се също академичният билингвизъм, който е по-близо до процеса на усвояване на чужд език от студенти, които са от различни държави. Тук са очертани теоретичните рамки на настоящото изследване, което предлага иновативен метод за повишаване на комуникативната компетентност на обучаваните по български език.

В контекста на научната разработка се представя връзката между психиката и речевите процеси, които са свързани с различни образователни модели (Леонтиев, А. А. 1967: 27; Борботко 2003: 6; Иванов, Ст., Иванов, М. 2006: 8).

Във втория параграф на тази глава се проследяват етнопсихолингвистичните аспекти на обучението по български език като чужд. Те са важен компонент от методическата работа на един преподавател и неразделна част от системата за подготовка.

Дава се обосновка на процесите, които се отнасят до взаимозависимостите между научния обseg на психолингвистиката, социолингвистиката и етнопсихолингвистиката (Даскалова 2003: 11; Виденов 1982: 7; Стаменов 1989: 56; Христозова 2013: 20) в контекста на преподаването по български език като чужд.

По този начин е важно да се посочат и съвременните тенденции в науката в модерния глобализиращ се свят, които се отнасят за изучаването на втори език в образователна среда (Хаджиева 2015: 101, Влахова 2009: 9; Колева 2012: 86).

В тази връзка се разглежда и се обосновава използването на рефлексивния подход в чуждоезиковото обучение (Ангушев 1997: 14; Василев 2006: 101; Колева 2012: 121). Необходимо е да се уточни, че межкултурните взаимодействия в социалното и природното пространство се трансферират чрез целеполагащата единица. Този подход

определя различните ракурси на предмета и способите, които са необходими за изучаване на дадена етническа общност или група, а рефлексията определя технологията за провеждане на научно проучване.

В третия параграф се представя приложението на билингвалните технологии в чуждоезиковото обучение. На практика в преподаването по български език на студенти от различни държави се наблюдава двуезичие в различни форми при усвояване на речта.

Обособяването на езиковите дисциплини се развива успоредно с развитието на формалните подходи в езикознанието, а от друга страна се търсят универсалиите в естествените езици.

Така на практика при обучение на носители на различни маркери, които учат в университет на една определена държава, чиито местни жители имат различна религия, език и история от тях, се акцентира върху интегриращите механизми.

Известно е, че чуждоезиковото обучение се основава върху вербалната комуникацията, но все повече навлизат и други форми на предоставяне на информация особено в културен контекст, като такива могат да бъдат посочени на първо място визуалните способности (Corder 1966: 32; Huebner 1967: 105; Byram 1997: 3).

В края на първата глава се представя дискусия на казаното до този момент. Обсъжда се нуждата от формиране на визуална култура, която да допринесе за по-лесното усвояване на текстове, свързани с българското езиково и културно пространство. Всичко това се аргументира от широкото разпространение на визуалните медии – телевизията, а все повече и на интернет. Наблюдава се необходимост да се формира историческа и медийна култура у създателите на подобен род продукти, защото най-точно и подробно може да се покаже и разкаже даден исторически момент, а изразните средства (текст, картина, музика) – подкрепят и изразяват ясно и пълно идеята на автора, което в печатните медии и в радиата е трудно да се осъществи.

ВТОРА ГЛАВА.

ВИЗУАЛИЗАЦИЯТА КАТО МЕТОД В ПРЕПОДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

Тук се проследява процесът на създаване текстове за аудио-визуални форми с исторически характер, чиято цел е по-доброто усвояване на българския език като чужд. Те са част от съвременната

методология в преподаването, която използва възможностите на новите технологии, за да създаде иновативен подход в обучението по български език като чужд.

В първия параграф се проследява формулиране на идеята за визуален продукт, който да подпомогне преподаването по български език като чужд. Изграждането на комуникативната стойност все повече разчита на визуалното внушение, към което текстът има коментираща и допълваща функция. Това е дълъг процес, в който свое място заемат рекламните клипове, трейлърите, видеокурсовете и други форми, които възпитават от десетилетия нова визуална култура и нова нагласа на комуникантите към възприемане на съдържателната страна на общуването.

Във втория параграф се проследява конкретната проучвателска дейност в библиотеки и архиви за подготовка на текстове за българското етническо и културно пространство. Новите технологии предоставят много възможности за работа и създаване на архивни масиви, които да бъдат използвани в преподаването по чужди езици.

В третия параграф от тази глава се изследва процеса на създаване на текст, който да бъде използван за визуален продукт в преподаването на български език като чужд. Сценарият трябва да бъде смислено издържан и завършен, така че да няма недovършени теми в него. Най-важното е в края на филма у обучаваните да остане точната и ясна представа за това, което са гледали. Текстът не трябва да съдържа прекалено дълги изречения, а от синхроните (интервютата) да бъде извадена най-важната и подходяща за темата информация.

В следващия параграф се разглеждат формите и методите за онагледяване на текст, който да бъде използван в преподаването на български език като чужд. При визуализацията базовите компоненти са композицията и осветлението, благодарение на които се представя същността на филмовото изкуство (Кафтанджиев 1996: 102). Те могат да се създават от всеки преподавател по български език като чужд, но как ще бъдат осъществени е въпрос и на научни заложби, и на педагогически и професионален опит.

Благодарение на тях ще се определи качеството на видеопродукта, който ще се създаде (Стоева 2004: 25). И въпреки, че са преди всичко обект на операторско майсторство – те трябва да се владеят и

познават и от авторите на филми за родното културно и историческо пространство, за да могат да бъдат използвани в обучението.

Последната част от тази глава проследява процеса на представяне и презентиране на готовия продукт (Халачев 2009: 143). За да се използва един исторически документален филм, е необходимо да се търсят и намират точните връзки, които се отнасят до даденото събитие от миналото. Така по-лесно и аргументирано ще бъде промотирано визуалното произведение. При желание за участие в научни форуми, университетски обмен и фестивали трябва да се направи селекция на всички киносъбития, за да се предвиди къде и как може да се кандидатства. В противен случай се получава ненужна загуба на време, пари и ресурси за подготовка на презентирането. Трябва да се отбележи, че историческите документални филми могат да бъдат показвани и на юбилеи, годишнини, както и да се използват за образователни, културни и научни цели.

В обобщение на втората глава се посочва, че визуализацията може да се използва като модел на преподаване с практическа приложимост, който има приносен характер по отношение на развитието на изследваната проблематика.

ТРЕТА ГЛАВА. ЕКСПЕРИМЕНТИ И ИЗВОДИ

В образователните политики на много държави е поставено изискването за използването на реални научни, научнопопулярни, публицистични и художествени текстове още в началните форми на обучението по чужд език. По този начин става възможно създаването на различни продукти за развиване на рецептивните умения за ситуативност и комуникативност у обучаваните.

Възможностите за общуване на чужди езици са важна част от съвременния начин живот на всеки човек и формирането на такива компетенции е средство за опознаване на различни народи в глобалния свят.

През последните години българският език също се изучава все по-интензивно от обучаеми от различни националности. Чрез него чужденците имат възможност да вникнат в специфичния културен код на българите.

Все повече преподаватели по чужди езици показват засилен интерес към създаването и използването на визуални произведения, които да подпомогнат процеса на обучението.

Своеобразен посредник между отделната личност и неговата култура или тази на обществото, в което живее, е речта, а езикът като елемент от културата е нейното комуникативно и когнитивно средство.

В тази връзка е нужно да се посочи ролята и мястото на нашата страна като център за изучаване на родния език, история и цивилизация. Речта се трансформира в нови и различни аспекти, което се отразява и върху текстовете за различни медийни продукти.

Местоположението на България, както в историко-социален, така и в географски контекст, предопределя и нейното културно-историческо наследство, а комплексното проучване на цивилизационните процеси включва и изучаването на различни антропологически свидетелства за миналото.

Целта на тази глава е да се направи анализ на резултатите, които са получени при анкетирането на чужденци, които усвояват българския език като част от тяхното обучение в България.

Научният експеримент се базира върху изследване на степента на комуникативните и лингвистичните способности на респондентите, реализирано чрез визуални форми. Изследването се осъществява чрез смесено приложение на текст и неговата визуализация в документален филм за българското историческо и културно пространство. Текстът, който се използва за онагледяване на отделни събития и личности от родната история е предоставен на всяко ниво на усвояемост на българския език като чужд.

Все повече в чуждоезиковото обучение започва да се използва и информация, която е свързана с всички аспекти на антропологията, за да могат обучаемите да повишат нивото си на комуникативна компетентност. Благодарение на историческия тип текстове всички култури в глобалната епоха се представят чрез общуването и текста. По този начин обучението се насочва не само към създаването на трайни знания и умения, които се отнасят до даден национален език, но и към изграждането на способност за межкултурно общуване.

Все повече в съвременното образование става ясно, че популяризирането на научни и научнопопулярни текстове води да поет-

апното демонстриране на конкретна езикова компетентност, което на практика повишава общата култура на чуждоезиковия потребител. Това предопределя и бъдещи умения при създаването на собствени сценарии за постигането на различни цели. Важна особеност е, че тези текстове могат лесно да бъдат визуализирани и използвани в обучението по чужди езици.

Езиковото общуване е сложен социалнокомуникативен феномен, който се осъществява благодарение на вербални и невербални речеви единици, които се характеризират със самоидентичност, която е определена както от културата на отделната личност, така и от тази на обществото. Много изследвания показват, че при изучаването на българския език като чужд по-доброто усвояване на езиковите умения у обучаваните кореспондира и с по-доброто ориентирание в сферата на национално специфичната култура на общуване в българска среда.

3.1. Цел на проведеното изследване

Целта на настоящето проучване е да се изследва ползата от приложението на документални исторически филми при обучението в приложната лингвистика от чуждестранни студенти с различна степен на владеене на български език.

3.2. Задачи на научното проучване

За постигането на зададената цел са предвидени следните задачи:

1. Подбор на целеви групи
2. Избор на подходящ текст по тема от българското културно и историческо пространство, чиито сценарий е адаптиран за представяне на такава информация за чужденци.
3. Съставяне на анкета, с която да се оцени степента на разбиране на представената информация.
4. Да се постави фокус върху иновативен метод от психолингвистичен ракурс за възприемане на българския език като чужд.
5. Представяне пред студентите на визуален продукт за българското историческо и културно пространство.

3.3. Поставени хипотези

В експеримента са заложили две взаимнообусловени хипотези. Те се основават на равните условия, при които са поставени студентите от двете изследвани групи, наречени експериментална (работна) и контролна с изключение на наличието на визуален продукт при първата и липсата му при втората. Двете научни предположения са пряко обвързани с основната цел на дисертационния труд – да докаже ефекта от използването на визуални продукти в обучението по български език на чужденци.

1. Първа хипотеза. Студентите (експерименталната група), на които е предоставен документален филм за българското историческо пространство, ще покажат по-висока лингвистична и комуникативна компетентност при отговора на анкетите;

2. Втора хипотеза. Обучаемите, които не са гледали визуалния продукт (контролната група), в анкетите показват, че не могат да възприемат езиковата информация толкова успешно, колкото студентите, които са го използвали като средство за допълнителна информация и ориентация в съдържанието на текста.

3.4. Материали, методи и условия за провеждане на експериментите

Включени в проучването лица

Изследвани са общо 41 студенти, от които 12 (29.3%) мъже и 29 (70.7%) жени; на средна възраст от 22 ± 3.4 години. Лицата са разделени на две групи – контролна група от 10 човека, които не са използвали визуален продукт в обучението по български език като чужд (3 мъже и 7 жени) и експериментална група, на която е представен визуалният продукт – 31 експериментални единици (9 мъже и 22 жени).

Всички респонденти са студенти в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, който се намира на територията на Република България. Контролната група се използва, за да се направи сравнение със студентите, на които е представен визуален продукт за българското културно и историческо пространство.

Проучването е осъществено посредством анкети, чрез които се проверява степента на възприемане на определена информация от

изследваните лица. Бланките, които са използвани за набиране на информация, са на хартиен носител. Те съдържат въпроси и възможни отговори, които са подрени така, че да отговарят смислено и хронологически на текста, който е предоставен на отделните групи. Визуализираният текст представлява сценария на документалния филм, така че се осъществява пълно припокриване на предоставения текст на хартия и този на диктора в документалния продукт.

Всички елементи на емпиричната дейност са включени в експеримента: проектиране на идеята, създаване на въпросите, представителна извадка и анализ на данните.

Модел на провеждане на експеримента

На студентите се предоставя сценарият на исторически документален филм. След това се представя визуалният продукт.

Прочитането на текста, запознаването с визуалния продукт и попълването на анкетата обхваща един академичен час от 45 минути. Тази продължителност и ред на дейностите са спазени при интервюирането на всички респонденти.

Изследваните групи са съставени от чуждестранни студенти, които са разделени на три групи, съобразно нивото им на владеене на българския език – начинаещи, средно напреднали и напреднали.

Включена е и контролна група, на която е предоставен само текст, без да се осъществява представяне на документалния филм. След еднократен прочит на текста, изследваните попълват еднотипна анкета с тази на експерименталната група. По този начин се проучва каква е способността за разбиране на българския език от чужденци, без да се използва визуализация.

Емпиричният материал е събран в аудиториите на СУ „Климент Охридски“ по време на практическите им занимания по български език (с продължителност един академичен учебен час). Времето, което е отделено за запознаване с текстовете, гледане на документалния филм, отговори на анкетата, е изцяло съобразено със съвременните изисквания на педагогическата психология за подобен вид изследвания. По този начин се прилага оптимално факторът темпоралност, за да може в най-завършен вид да се използват посочените компоненти на научното проучване.

Трябва да се подчертае, че провеждането на базовите анкети се извършва в среда, която напълно отговаря на изискванията на законодателството в Република България по отношение на висшето образование. Спазени са и нормативните актове, които се отнасят до гарантирането на правата за етническа, религиозна, полова и др. принадлежност, така че върху проучванията да не оказват влияние различни маркери на средата, които биха довели не само до нарушаване на етичните норми, но и до външни влияния върху изследваните лица.

Много важно е да бъде отчетен и фактът, че резултатите от анкетите нямат оценъчен характер за нивото на подготовка на студентите към провеждане на проучването, а следват специфичните научни цели, изложени по-горе. По този начин събирането на емпиричен материал напълно съответства на реалната образователна среда и дава възможност за събиране и анализ на резултати, които отразяват с максимална точност възприемането на българския език като чужд.

Необходимо е да се подчертае, че изследваните чужденци са с ясно изразен интерес към българския език и история, което е предопределящо при избора им да получат различни степени на образование в България.

При анализа на резултатите е отразена и спецификата на различните езикови групи, към които принадлежат изследваните категории студенти. Отчетени са и допълнителни маркери: специалност, която се изучава в университета, ниво на владееене на езика, етнически произход (част от изследваните са от българската диаспора в Бивша югославска република Македония, Румъния, Република Молдова, Украйна) и полова принадлежност.

Във всички групи (без контролната – заради нейната специфика като база за сравнение) експериментът е провеждан на два етапа в рамките на академичния учебен час, тъй като за този период от време се представя и документалният филм, за да може да се проследи до каква степен респондентите са подпомогнати в изучаването на българския език от визуализацията.

Наличието на контролна група дава възможност при анализа и обработката на резултатите да се провери до каква степен студентите, които усвояват българския език, успешно се справят със зададените въпроси в анкетата без допълнително представяне на документален филм. По този начин сценарият (текстът, който е използван за отго-

вори в анкетите) е изваден от контекста на визуалното произведение. Така се търси възможност да се установи до каква степен онагледяването подпомага методиката на преподаване.

Информацията, представена до този момент, като приложени методи за изследване на визуални форми в обучението по български език като чужд, е отразена в таблици 1, 2 и 3.

Разпределението на респондентите по брой лица в групи е дадено в таблица № 1.

Таблица 1

Разпределение на проучваните лица

	Брой	Възраст
Контролна група	10	21±1,5
Експериментална група	31	22±3,8
Общо	41	22±3,4

Таблица 2 илюстрира майчините езици на изследваните студенти. Те са от различни специалности и ниво на владеене на български език.

Таблица 2

Разпределение на включените в проучването лица според майчиния език.

Майчин език	Брой лица (n)	%
Холандски език	2	4,8
Немски език	4	9,7
Японски език	2	4,8
Албански език	1	2,4
Босненски език	2	4,8
Виетнамски език	1	2,4

Италиански език	5	12,2
Испански език	2	4,8
Език в БЮРМ	2	4,8
Арменски език	1	2,4
Гръцки език	6	14,6
Украински език	4	9,7
Финландски език	1	2,4
Френски език	1	2,4
Турски език	4	9,7
Руски език	2	4,8
Румънски език	1	2,4
Общо език	41	100

На базата на тези данни чуждестранните студенти, участници в проучването, могат да бъдат разделени на четири големи езикови групи:

- Славянска група или носители на славянски езици (руски, украински, босненски език и езика в Бивша югословска република Македония – БЮРМ);
- Западноевропейска група (английски, немски, френски, италиански, холандски, финландски и испански език);
- Балканска група (гръцки, турски, албански и румънски език)
- Източна група (vietnamски и японски език)

Таблица 3

Разпределение на студентите според нивото на владеене на Български език

	Експериментална група	Контролна група	Общо
Начално	17	4	21
Средно	7	2	9
Напреднало	7	4	11
Общо	31	10	41

Както се вижда от таблица 3, респондентите от експерименталната група, които се обучават в начално ниво по български език, са най-много на брой. Тази зависимост дава важен аспект на приложението на визуализацията още в ранен етап на езиковата подготовка, при който тя се явява решително улеснение в усвояването на езика. Доказването на поставените хипотези е от значение за предположението, че тези студенти са се справили с анкетата на добро ниво, независимо от все още ранния етап на обучението си благодарение на визуализацията.

Методи на проведеното изследване

Дизайн на експеримента – всички изследвани лица са разделени на две групи: първата, наречена експериментална или работна, на която е предоставен текст, който е визуализиран чрез документален филм и втора (контролна), на която е предоставен само текст. Времето за работа и на двете групи е един академичен учебен час от 45 минути. Текстът, който е използван в проучването, е сценарий на историческия документален филм „Свети Димитрий Басарбовски – светец на два народа.“ На експерименталната група е представен първо текстът на сценария, а след това и целият визуален продукт, чиято продължителност е 9 минути и 40 секунди. На контролната група е даден само сценарият.

Тя се състои от 10 респонденти, които също са с различно ниво на владеене на езика, но голяма част от тях са от българската диаспора в чужбина и са с по-висока степен на лингвистична компетентност.

1.1. Анкетен метод – Използваната в проучването анкета е представена схематично. В раздела за лична информация въпросите са отворени, а във втората част (по представения текст) са комбинирани: отворени и затворени въпроси.

1.2. Статистически методи – За обработката на данните е използван статистически пакет SPSS, 19. Приложени са следните видове анализи: дескриптивен анализ, двумерни таблици за честотно разпределение и Chi-square тест за откриване на значима връзка между категориите характеристики нива на владеене на български език като чужд, майчин език и използването на визуален продукт при изу-

чаването на български език като чужд. Като статистически значима разлика се приема ниво на значимост $p < 0.05$. Таблиците и графиките са направени чрез SPSS, 19; WORD и EXCEL 2010.

3.5. Обсъждане на резултатите

Резултати от анкетата в експерименталната група

Резултатите от проведената анкета в експерименталната група студенти са представени таблично (Табл.4).

Таблица 4

Резултати от проведената анкета по въпроси (в %) в експериментална група (n=31). Като „n“ е единица, означаваща един респондент.

№ въпрос	Отговорил	Не отговорил	Не разбира въпроса
1	100		
2	96,8	3,2	
3	93,5	6,5	
4	74,2	19,4	6,5
5	90,3	6,5	3,2
6	64,5	29,0	6,5
7	83,9	9,7	6,5
8	71	19,4	9,7
9	61,3	32,3	6,5
10	71	29	
11	54,8	41,9	3,2
12	83,9	12,9	3,2

Разпределението на резултатите за всеки въпрос от анкетата в последователност от 1 до 12 номер, е представено таблично и графично, включително и чрез статистическата зависимост.

Резултати за въпрос 1. От таблица 4 е видно, че при студентите със средно и напреднало ниво на владеене на българския език като чужд всички са отговорили (100%, n=12), а при респондентите с начално ниво на обучение повечето (89,5%, n=17) са могли да дадат отговор, а 10,5% (n=2) – не са могли да отговорят. Само студенти с начално ниво на владеене на езика (100%) не са могли да отговорят на въпроса въобще. Въпросите, на които са получени най-много отговори са 1, 2, 3 и 5, а най-малко отговори имат 6, 9 и 11. От направеното проучване става ясно, че най-добра лингвистична компетност респондентите са показали при въпроси за определяне на топоси и темпоралност, а съответно най-ниска при даването на информация за исторически личности и анализи.

Таблица 5

Резултати от проведената анкета по въпроси (в %) в контролната група (n=10).

№ въпрос	Отговорил	Не отговорил	Не разбира въпроса
1	70%	30%	-
2	60%	40%	-
3	60%	40%	-
4	30%	70%	-
5	50%	40%	10%
6	30%	60%	10%
7	50%	30%	20%
8	40%	40%	20%
9	10%	60%	30%
10	10%	90%	-
11	40%	50%	10%
12	30%	40%	30%

От получените резултати от контролната група става ясно, че на някои от въпросите респондетите са показали по-голяма лингвис-

тична компетентност в сравнение с експерименталната група. Тук е необходимо да бъде направено уточнението, че голяма част от студентите от тази група са с български произход. Категорично се доказва хипотезата, че тази част от изследваните лица, които не са с български произход, показват по-ниска степен на комуникационни способности от експерименталната група, тъй като нямат възможност да получат допълнителна информация от документалния филм, както студентите от експерименталната група.

Разпределение на отговорите по въпроси от анкетата според използването (в експерименталната група) или не (в контролната група) на визуален продукт

Въпрос 1 – данните са представени в *таблица 6*.

Таблица 6.

Въпрос 1

			Въпрос 1		Тотал
			отговорил	неотговорил	
визуализация	ДА	брой	31	0	31
		% от група	100,0%	,0%	100,0%
		% от в.1	81,6%	,0%	75,6%
		% тотално	75,6%	,0%	75,6%
	НЕ	брой	7	3	10
		% от група	70,0%	30,0%	100,0%
		% от в.1	18,4%	100,0%	24,4%
		% тотално	17,1%	7,3%	24,4%
Тотал	брой	38	3	41	
	% от група	9,7%	7,3%	100,0%	
	% от в.1	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	92,7%	7,3%	100,0%	

При въпрос 1 няма студенти, които да не са разбрали неговия смисъл. В групата използвала визуалния продукт в процеса на обучение

ние са дадени 100% отговори, докато при контролната група успеваемостта е по-ниска – 70%. Това показва, че при представяне на визуален продукт в обучението по български език като чужд се повишава нивото на комуникативна компетентност на студентите.

Въпрос 2 – данните са представени в *таблица 7*.

Таблица 7.

Въпрос 2

			Въпрос 2			Тотал
			отговорил	неотговорил	неразбира въпроса	
визуализация	ДА	брой	30	1	0	31
		% от група	96,8%	3,2%	,0%	100,0%
		% от в.2	83,3%	20,0%	,0%	75,6%
		% тотално	73,2%	2,4%	,0%	75,6%
	НЕ	брой	6	4	0	10
		% от група	60,0%	40,0%	0%	100,0%
		% от в.2	16,7%	80,0%	0%	24,4%
		% тотално	19,5%	2,4%	0%	24,4%
Тотал	брой	36	5	0	41	
	% от група	87,8%	12,2%	0%	100,0%	
	% от в.2	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	87,8%	12,2%	0%	100,0%	

Успеваемостта в отговорите е по-висока при групата, използвала визуализация – 96,8% към 80,0% в контролната група. Приблизително

телно три пъти повече (10%) са неотговорилите от контролната група в сравнение с експерименталната, където този процент е 3,2. От всички респонденти 83,3% от далите отговор са от експерименталната група. Отново се налага изводът, че при представяне на визуален продукт се подобряват комуникативните способности на респондентите.

Въпрос 3 – данните са представени в таблица 8.

Таблица 8.

Въпрос 3

			Въпрос 3		Тотал
			отговорил	неотговорил	
визуализация	Да	брой	29	2	31
		% от група	93,5%	6,5%	100,0%
		% от в. 3	82,9%	33,3%	75,6%
		% тотално	70,7%	4,9%	75,6%
	Не	брой	6	4	10
		% от група	60,0%	40,0%	100,0%
		% от в. 3	17,1%	66,7%	24,4%
		% тотално	14,6%	9,8%	24,4%
Тотал		брой	35	6	41
		% от група	85,4%	14,6%	100,0%
		% от в. 3	100,0%	100,0%	100,0%
		% тотално	85,4%	14,6%	100,0%

При въпрос 3 няма студенти, които да не са разбрали въпроса. По-висок процент (40,0%) на неотговорили има в контролната група. По-висока (93,5%) е успеваемостта при експерименталната група спрямо контролната (60,0%). По този начин става ясно, че без използване на методи за визуализация е по-трудно усвояването на ин-

формация, която е на български език и се отнася до локализирането на топоними.

Въпрос 4 – данните са представени в *таблица 9*.

Таблица 9.

Въпрос 4

			Въпрос 4			Тотал
			отговорил	неотговорил	не разбира въпроса	
Визуализация	ДА	брой	23	6	2	31
		% от група	74,2%	19,4%	6,5%	100,0%
		% от в.4	88,5%	46,2%	100,0%	75,6%
		% тотално	56,1%	14,6%	4,9%	75,6%
	НЕ	брой	3	7	0	10
		% от група	30,0%	70,0%	,0%	100,0%
		% от в.4	11,5%	53,8%	,0%	24,4%
		% тотално	7,3%	17,1%	,0%	24,4%
тотал	брой	26	13	2	41	
	% от група	63,4%	31,7%	4,9%	100,0%	
	% от в.4	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	63,4%	31,7%	4,9%	100,0%	

При въпрос 4 в експериментална група 6,5% не са успели

да отговорят поради неразбиране на зададения въпрос. В експерименталната група 74,2 % са дали отговор, а 19,4% не са отговорили, докато в контролната група съответните проценти са – 30% и 70%. Тези данни показват, че респондентите, които са използвали визуален продукт и са отговорили, са два пъти повече. От всички отговорили, гледалите филма са 88,5%.

Въпрос 5 – данните са представени в *таблица 10*.

Таблица 10.

Въпрос 5

			Въпрос 5			Тотал
			отговорил	неотговорил	не разбира въпроса	
Визуализация	ДА	брой	28	2	1	31
		% от група	90,3%	6,5%	3,2%	100,0%
		% от в. 5	84,8%	33,3%	50,%	75,6%
		% тотално	68,3%	4,9%	2,4%	75,6%
	НЕ	брой	5	4	1	10
		% от група	50,0%	40,0%	10,0%	100,0%
		% от в. 5	15,2%	66,7%	50,0%	24,4%
		% тотално	12,2%	9,8%	2,4%	24,4%
Тотал	брой	33	6	2	41	
	% от група	80,5%	14,6%	4,9%	100,0%	
	% от в. 5	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	80,5%	14,6%	4,9%	100,0%	

При този въпрос от анкетата има студенти, които са използвали документалния филм и не са успели да разберат въпроса. Това са респондентите от групата с начално ниво на обучение по български език като чужд. Успеваемостта в даването на отговори е по-висока в експерименталната група (90,3%) в сравнение с контролната (50,0%). За всички изследвани студенти 84,8% от далите отговори са от експерименталната група. Спецификата на този въпрос е, че в него трябва да се посочи връзката между демографски данни и време, което е сложна задача, за решаването на която студентите трябва да потърсят корелация.

Въпрос 6 – данните са представени в *таблица 11*.

Таблица 11.

Въпрос 6

		Въпрос 6				Тотал
		отговорил	неотговорил	не разбира въпроса		
Визуализация	ДА	брой	20	9	2	31
		% от група	64,5%	29,0%	6,5%	100,0%
		% от в. 6	87,0%	60,0%	66,7%	75,6%
		% тотално	48,8%	22,0%	4,9%	75,6%
	НЕ	брой	3	6	1	10
		% от група	30,0%	60,0%	10,0%	100,0%
		% от в. 6	13,0%	40,0%	33,3%	24,4%
		% тотално	7,3%	14,6%	2,4%	24,4%
Тотал	брой	23	15	3	41	
	% от група	56,1%	36,6%	7,3%	100,0%	
	% от в. 6	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	56,1%	36,6%	7,3%	100,0%	

При въпрос 6 в експерименталната група около 6,5% от студентите не са разбрали въпроса, а успеваемостта в отговорите е – 64,5% в сравнение с контролната група, където съответните резултати са 10% и 30%. Не са успели да отговорят 29,0% в експерименталната група и 60,0% в контролната. Тези резултати са много интересни, защото отговорът на въпроса предполага по-задълбочено познаване на българската история.

Въпрос 7 – данните са представени в *таблица 12*.

Таблица 12.

Въпрос 7

			Въпрос 7			Тотал
			отговорил	неотговорил	не разбира въпроса	
Визуализация	ДА	брой	26	3	2	31
		% от група	83,9%	9,7%	6,5%	100,0%
		% от в. 7	83,9%	50,0%	50,0%	75,6%
		% тотално	63,4%	7,3%	4,9%	75,6%
	НЕ	брой	5	3	2	10
		% от група	50,0%	30,0%	20,0%	100,0%
		% от в. 7	16,1%	50,0%	50,0%	24,4%
		% тотално	12,2%	7,3%	4,9%	24,4%
Тотал	брой	31	6	4	41	
	% от група	75,6%	14,6%	9,8%	100,0%	
	% от в. 7	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	75,6%	14,6%	9,8%	100,0%	

При въпрос 7 по-висок процент отговори са дадени в експерименталната група (83,9%) в сравнение с контролната (50,0%). Делът на неотговорилите в контролната група е 30,0%, а в експерименталната – 9,7%. От всички изследвани студенти 83,9% от далите отговор са тези, на които е представен визуален продукт в обучението по български език като чужд.

Въпрос 8 – данните са представени в *таблица 13*.

Таблица 13.

Въпрос 8

			Въпрос 8			Тотал
			отговорил	неотговорил	не разбира въпроса	
визуализация	ДА	брой	22	6	3	31
		% от група	71,0%	19,4%	9,7%	100,0%
		% от в.8	84,6%	60,0%	60,0%	75,6%
		% тотално	53,7%	14,6%	7,3%	75,6%
	НЕ	брой	4	4	2	10
		% от група	40,0%	40,0%	20,0%	100,0%
		% от в.8	15,4%	40,0%	40,0%	24,4%
		% тотално	9,8%	9,8%	4,9%	24,4%
Тотал	брой	26	10	5	41	
	% от група	63,4%	24,4%	12,2%	100,0%	
	% от в.8	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% тотално	63,4%	24,4%	12,2%	100,0%	

При въпрос 8 по-висок процент на далите отговори се получава при експерименталната група (71%) в сравнение с контролната (40%). Респондентите, които не са дали отговор, са 19,4% при тези, на които е предоставен визуален продукт, а тези които са работили само с текст, са 40%. В контролната група се получава равен брой участници, които са дали отговор и не са успели да дадат отговор – по 4 човека.

Въпрос 9 – данните са представени в *таблица 14*.

Таблица 14.

Въпрос 9

		Въпрос 9				Тотал
		отговорил	неотговорил	не разбира въпроса		
визуализация	ДА	брой	19	10	2	31
		% от група	61,3%	32,3%	6,5%	100,0%
		% от в.9	95,0%	62,5%	40,0%	75,6%
		% тотално	46,3%	24,4%	4,9%	75,6%
	НЕ	брой	1	6	3	10
		% от група	10,0%	60,0%	30,0%	100,0%
		% от в.9	5,0%	37,5%	60,0%	24,4%
		% тотално	2,4%	14,6%	7,3%	24,4%
Тотал	брой	20	16	5	41	
	% от група	48,8%	39,0%	12,2%	100,0%	
	% от в.9	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

95,0% от далите отговор на въпрос 9 са в групата използвала визуалния продукт в процеса на обучението. При експерименталната група делът на далите отговор е 63,1% в сравнение с контролната група – 10%. От респондентите, на които е предоставен визуален продукт, 32,3% са успели да отговорят, а 6,5% не са разбрали въпроса. В контролната група преобладаващата част (60%) не са успели да отговорят, а 30% не са разбрали въпроса. При всички изследвани студенти 95% от далите отговор са от експерименталната група.

Въпрос 10 – данните са представени в *таблица 15*.

Таблица 15.

Въпрос 10

			Въпрос 10		Тотал
			отговорил	неотговорил	
визуализация	ДА	брой	22	9	31
		% от група	71,0%	29,0%	100,0%
		% от в.10	95,7%	50,0%	75,6%
		% тотално	53,7%	22,0%	75,6%
	НЕ	брой	1	9	10
		% от група	10,0%	90,0%	100,0%
		% от в.10	4,3%	50%	24,4%
		% тотално	2,4%	22,0%	24,4%
Тотал		брой	23	18	41
		% от група	56,1%	43,9%	100,0%
		% от в.10	100,0%	100,0%	100,0%
		% тотално	56,1%	43,9%	100,0%

При въпрос 10 няма студенти, които не са могли да разберат въпроса. Повече отговорили има от групата на тези, на които им е бил представен визуален продукт – 95,7%. При контролната група повечето от студентите (90,0%) не са могли да отговорят на въпроса, въпреки че са го разбрали. Тъй като отговорът на въпроса изисква възможност за детайлно познаване на историята, то тук използването на визуализацията помага за повишаването на степента на усвояване на български език.

Въпрос 11 – данните са представени в *таблица 16*.

Таблица 16.

Въпрос 11

			Въпрос 11			Тотал
			отговорил	неотговорил	не разбира въпроса	
визуализация	ДА	брой	17	13	1	31
		% от група	54,8%	41,9%	3,2%	100,0%
		% от в.11	81,0%	72,2%	50,0%	75,6%
		% тотално	41,5%	31,7%	2,4%	75,6%
	НЕ	брой	4	5	1	10
		% от група	40,0%	50,0%	10,0%	100,0%
		% от в.11	19,0%	27,8%	50,0%	24,4%
		% тотално	9,8%	12,2%	2,4%	24,4%
Total	брой	21	18	2	41	
	% от група	51,2%	43,9%	4,9%	100,0%	
	% от в.11	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

При въпрос 11 от всички, дали отговор 81,0%, са от експерименталната група. В нея далите отговор са 54,8% към 41,9%, които не са дали отговор. В контролната група са отговорили 40,0%, а не са успели да отговорят 50%.

Въпрос 12 – данните са представени в *таблица 17*.

Таблица 17.

Въпрос 12

			Въпрос 12			Тотал
			отговорил	неотговорил	не разбира въпроса	
визуализация	ДА	брой	26	4	1	31
		% от група	83,9%	12,9%	3,2%	100,0%
		% от в.12	89,7%	50,0%	25,0%	75,6%
		% Тотално	63,4%	9,8%	2,4%	75,6%
	НЕ	брой	3	4	3	10
		% от група	30,0%	40,0%	30,0%	100,0%
		% от в.12	10,3%	50,0%	75,0%	24,4%
		% Тотално	7,3%	9,8%	7,3%	24,4%
Тотал	брой	29	8	4	41	
	% от група	70,7%	19,5%	9,8%	100,0%	
	% от в.12	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

При този въпрос от всички отговорили 89,7% са от експерименталната група. В нея отговорилите са 83,9%, а в контролната са 30,0%. Делът на неотговорилите е респективно 12,9% и 40,0%. И в двете групи има студенти, които не са разбрали въпроса, като в тази с представения визуален продукт са 3,2%, а в контролната 30,0%.

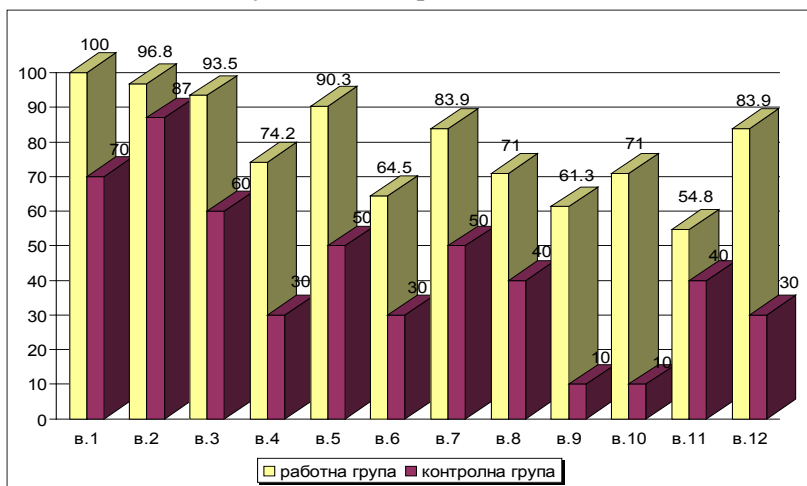
Обобщение на резултатите от анкетата

При проведения експеримент е прието, че най-добре са се справили студентите, които са успели да дадат верен спрямо съдържанието на текста отговор на въпросите. Сравнението между двете групи е представено на графика 1.

Графика 1.

Разпределение на резултатите в двете изследвани групи според успеваемостта за даване на отговор.

Резултатите са представени в %

От Графика 1 е видно, че при респондентите, на които е бил предоставен визуален продукт в процеса на обучението по български език като чужд, показват по-голяма комуникативна компетентност. Например и при двете групи е използвано съществителното „мощи“, което е религиозно понятие. Би могло да се предположи, че използването на визуалния продукт е спомогнало за разбирането на текста.

Статистическият анализ за значима разлика (Chi-square тест) показва наличие на такава при отговорите на въпросите от анкетата между двете сравнявани групи – $p=0.001$.

Съпоставка и анализ на резултатите от емпиричното изследване

От информацията, която беше обработена въз основа на данните в отговорите на анкетираните лица, бяха създадени таблици и графика. В таблиците бяха представени резултати, като за всеки показател като пол, възраст и др. бяха използвани числа, които да бъдат включени при статистическа обработка.

Благодарение на емпиричния материал стана ясно, че целта на настоящото проучване, изследващо ползата от приложението на документални исторически филми при обучението в приложната лингвистика от чуждестранни студенти с различна степен на владеене на български език, е постигната. Научната хипотеза на дисертацията, че приложението на визуални произведения подпомага и подобрява този процес, формулирана в хипотеза 1, се доказва напълно. Следващата от нея хипотеза 2 също получи своето потвърждение.

По този начин се осъществи успоредяване на структурата на текста със структурата на визуалния продукт, който се представя не просто като илюстрация, а като информационно-комуникативен модел, който е аналогичен на линейната и на архитектуричната структура на текста, като по този начин улеснява неговото усвояване. Разбирането се реализира на структурно езиково и на ценностно ориентирано равнище.

ИЗВОДИ

Съвременните изисквания за визуализацията на обучението по български език като чужд налагат използването на модерните технически форми, благодарение на които усвояването на речевите структури става много по-лесно. Тези методи все повече намират място като форма на обучение в контекста на родното национално културно пространство.

Дисертационният труд проследява няколко значими тенденции в съвременното обучение. За да се достигне до процеса на създаване на комуникативен модел в преподаването чрез образи в семиотичен аспект е необходимо да бъдат обяснени понятията етнос, нация и език в дискурса по отношение на понятията интеркултурализъм и мултикултурализъм в билингвална среда, след което се проследява и формиране на българската нация.

Разглеждането на етнопсихологически подходи в обучението, както и на етнопедагогически технологии в обучение с билингвални форми е нужно, за да се изясни на какви принципи се извършва преподаването на българския език като чужд, като се използват методите на рефлексията при езиковото взаимодействие. Визуализирането би могло много по-бързо да подпомогне обучаваните да овладеят български език, като с подходящи психосемантични езикови действия и това се превръща в иманентен за съзнанието процес. Осъществяването на комуникация чрез визуализация е необходимо за функционирането на социалните, езиковите и етническите фактори. Това е един от изводите, които се получават при анализа на литературата.

В дисертацията специално бе разгледана ролята на езика като основен фактор и маркер на специфично културно пространство, и като белег на създаващата се нация. Факторът общ език винаги е бил отбелязван като един от признаците за нация, но за първи път той се разглежда в процеса на предоставяне на информация на културното пространство, използвайки рефлексивен подход при визуални продукти, представени пред чуждестранни студенти.

За целите на научното изследване бяха приложени модерни методи на етнопсихопедагогиката с оглед овладяването на български език като чужд.

Посредством етнопсихопедагогическа методика се предложи прочит на българския цивилизационен модел в огледалото на езика и неговото усвояване от чужденци.

За първи път се разглежда ролята на визуализацията на триадата личност – език – култура за възприемане на българското културно пространство в контекста на усвояване на българския език като чужд.

За първи път се успоредяват структурата на текста със структурата на визуалния продукт, който се представя не просто като илюстрация, а като информационно-комуникативна структура, която е

аналогична на линейната и на архитектурничната структура на текста, като по този начин улеснява неговата усвояемост. Разбирането се реализира на структурно езиково и на ценностно ориентирано равнище.

Именно тази нова подобласт, която е дефинирана като етно-психолингвистика, изучаваща връзката между етническата принадлежност и речта, дава възможност за натрупване на голям емпиричен материал при преподаването на чужди и в частност на български език като чужд.

Преди да се обяснят процесите на визуализация на текстове, които се отнасят до българското етническо и културно пространство, бе изяснено какво е визуална култура и какви са нейните оптимални възможности в процеса на преподаването, като се изтъкват и етичните аспекти на един визуален продукт.

Подготвянето на сценария трябва да съдържа следните характеристики: да бъде смислено издържан и завършен, така че да няма недовършени теми в него, а най-важното е в края на филма у реципиентите да остане точната и ясна представа за това, което са гледали. При създаването на текста не трябва да се използват прекалено дълги изречения, а от синхроните (интервютата) да бъде извадена най-важната и подходяща за темата информация. Няма точен алгоритъм на това как да се напише сценарий за визуален продукт, който е посветен на българското историческо и културно пространство, а това е едно предизвикателство, с което всеки творец или изследовател трябва да се справи, като използва проверената информация, до която е успял да получи достъп.

Важен компонент от дисертационния труд е представяне на принципа на създаването на аудиовизуални форми за онагледяване на българския език. Първият етап е формирането на идеята. Втората стъпка е работата с текстове на български език в библиотеки и архиви. Следващият компонент е създаването на текст, който да бъде визуализиран. На практика това се осъществява чрез технически способности за онагледяване. Последната фаза при този дълъг и сложен процес е представянето и презентирането.

При провеждането на изследването в третата глава се доказва целта на анкетното проучване да се постави фокусът върху нов механизъм от психолингвистична гледна точка за възприемане на български език като чужд. По този начин чрез анализа на отговорите на

чуждестранните студенти се получи възможност да бъдат изследвани респондентите по различни количествени методи за възможността за подобряване на комуникативната им компетентност.

Всички изследвани лица бяха разделени на две групи: първата, наречена експериментална или работна, на която е предоставен текст, който е визуализиран чрез документален филм и втора (контролна), на която е предоставен само текст. Времето за работа и на двете групи бе един академичен учебен час от 45 минути.

Използваната в проучването анкета бе съставена от два компонента. В раздела за лична информация въпросите са отворени, а във втората част (по представения текст) са дадени отворени и затворени въпроси.

Изследвани бяха общо 41 студенти, от които 12 (29.3%) мъже и 29 (70.7%) жени; на средна възраст от 22 ± 3.4 години. Лицата бяха разделени на две групи – контролна група от 10 човека, които не са използвали визуален продукт в обучението по български език като чужд (3 мъже и 7 жени) и експериментална група, на която бе представен визуалният продукт – 31 респонденти (9 мъже и 22 жени). Всички изследвани са студенти в СУ „Св. Климент Охридски“, София, България. Контролната група бе използвана, за да се направи сравнение със студентите, на които е представен визуален продукт за българското културно и историческо пространство, за да усвоят по-добре езика.

Благодарение на емпиричния материал стана ясно, че целта на настоящото проучване, изследваща ползата от приложението на документални исторически филми при обучението в приложната лингвистика от чуждестранни студенти с различна степен на владеене на български език, е постигната. Научната хипотеза на дисертацията, че представянето на визуални произведения подпомага и подобрява този процес се доказва напълно. Може да се определи като изключително полезно използването на документални филми за българското културно и историческо пространство, защото чрез визуалните форми се постига възможност за усвояване на фразеологични единици от чужденци.

Обобщението, което може да се направи е, че ролята на професионално направения документален филм, а също и любителския такъв е новаторски модел, който е намерил своето отражение в европейските образователни програми и навлиза успешно в практиките на чуждоезиковото обучение в България.

Справка за приносите на дисертационния труд:

– За първи път се прилагат визуални методи на етнопсихопедагогиката с оглед овладяването на български език от чуждестранни студенти.

– За първи път специално се разглежда ролята на езика като основен фактор и маркер на специфично културно пространство, и като белег на създаващата се нация в контекста на билингвалното обучение. Факторът общ език винаги е бил отбелязван като един от признаците за нация, но за първи път този фактор се разглежда в процеса на създаване на визуални продукти за културното пространство.

– За първи път се разглежда ролята на визуализацията за триада-та личност – език – култура за възприемане на българското културно пространство в контекста на усвояване на българския език като чужд.

– Посредством етнопсихопедагогическа методика се предлага прочит на българския цивилизационен модел в огледалото на езика и неговото усвояване от чуждестранни студенти.

– За първи път се успоредяват структурата на текста със структурата на визуалния продукт, който се представя не просто като илюстрация, а като информационно-комуникативна структура, която е аналогична на линейната и на архитектурната структура на текста, като по този начин улеснява неговото усвояване. Разбирането се реализира на структурно езиково и на ценностно ориентирано равнище.

– Чрез визуалните форми може по-лесно да бъдат обяснени и съответно разбрани различни понятия, термини и фразеологични единици. В обучението по български език като чужд фразеологичните единици представляват определена трудност при усвояване. В този смисъл, ако се погледне речевата дейност през призмата на нейния дискурс, то предметът на лингвистиката се явява системата от езикови средства и фразеологични единици, които се използват за комуникация.

БИБЛИОГРАФИЯ, ИЗПОЛЗВАНА В АВТОРЕФЕРАТА

Ангелов, Д. Образуване на българската народност. София: Наука и изкуство, 1971.

Ангушев, Г. Саморегулация на психическата дейност на учениците. София: Народна просвета, 1997.

Андерсън, Б. Въобразените общности. София: Критика и хуманизъм, 1998.

Борботько, В. Принципы формирования дискурса. От психоллингвистике к лингвосинергетике. Москва: Книжной дом ЛИБРОКОМ, 2003.

Василев, В. Рефлексията в познанието, самопознанието и практиката. Пловдив: Макрос, 2006.

Виденов, М. Социоллингвистика (Основни тезиси. Български социоллингвистически проблеми). София: Наука и изкуство, 1982.

Влахова, Р. Практическа граматика – български език. София: Понс, 2009.

Генчев, Н. Българско възраждане. София: Изток–Запад, 2010.

Георгиева, М. Обучението по български език в условия на билингвизъм. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004.

Даскалова, Ф. Психоллингвистика. София: Даниела Убенова, 2003, с. 11 – <http://psihologiabg.com/wp-content/uploads/2014/05/Psiholingvistika.pdf>

Иванов, Ст., Иванов, М. Социална психология. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2006.

Кафтанджиев, Хр. Визуална комуникация. София: Отворено общество, 1996.

Колева, И. Етнопсихологически модел на образователно взаимодействие. София: РААБЕ, 2012.

Леонтиев, А. А. Психоллингвистика. Ленинград: Наука, 1967.

Смит, А. Националната идентичност. София: Кралица Маб, 2000.

Стаменов, М. Психоллингвистични аспекти на моделиране на лексикалното значение – В: *Втори* международен конгрес по Бълга-

ристика. Доклади. Т. 23. Млади българисти. Колоквиум. София: БАН, 1989, с. 55–66.

Стоева, Е. Визията в документалното кино. София: Action, 2005.

Хаджиева, Е. Междукултурната компетентност в чуждоезиковите практики – кръгла маса – В: *Българска реч*, 2015, № 3, с. 100–105.

Халачев, Л. Документалното кино. Стъпка по стъпка. София: Кадиак филм, 2009.

Христозова, Г. Екстремната „модерност“ в езика на вестниците – етнопсихолингвистични отражения. – В: *Етнопсихолингвистични* и социолингвистични аспекти на езика на медиите в България. Бургас: БСУ, 2013, с. 19–32.

Byram, M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual matters, 1997.

Corder, P. The Visual Elements in Language teaching. London: Longmans, 1966.

Huebner, T. Audio-visual Techniques in Teaching Foreign Languages. New York: New York University Press, 1967.

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА

Спасов, Р. Интересът към Свети Димитър Басарбовски като част от българската култура през Възраждането – В: *Историята*, истината, историкът. Съст. Манолова, Н., Вълчев, Г. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 108–118.

Спасов, Р. Създаване на документални филми за русенските църкви „Света Троица“ и „Свети Великомъченик Георги“. – В: *Алманах* за историята на Русе, Т. XII, 2012, съст. Косева, В., Здравкова, З., Златев, Л., Попов, В., Антонова, В. Русе: „Лени АН“, с. 236–244.

Спасов, Р., Хинковски, С. Свети Димитрий Басарбовски – светец на два народа. Документален сборник. София: УИ: „Св. Климент Охридски“, 2014, 119 с.

Спасов, Р. Език, етнос и нация в дискурса на Българското възрожденско историческо и културно пространство – В: *Littera et Lingua*, 2015, под печат.

Спасов, Р. Визуални аспекти на историята. София: Парадигма, 2015, 107 с.

ФИЛМОГРАФИЯ

ЗА АБАГАР И НЕГОВИЯ СЪЗДАТЕЛ – съавтор,
ЗАЕДНО НА ЕДНА УЛИЦА – съавтор
ВАТИКАНА ОТБЛИЗО – съавтор
ПОКРОВИТЕЛИТЕ НА ЕВРОПА – съавтор
РЕТРО РУСЕ, РЕТРО СВЯТ – № 8, съавтор
ЛЮБОВТА НА СААФЕТ И ЮРДАН – съавтор
ЧИПРОВЦИ- БАГРИ И ДУХ – съавтор
СВЕТА ТРОИЦА – автор,
СВЕТИ ГЕОРГИЙ – ЗАКРИЛНИКЪТ НА РУСЕ- автор,
ТРЪБА ДА СПОМНИ – съавтор
ЧИПРОВСКИ МАНАСТИР – съавтор
ЛОПУШАНСКИ МАНАСТИР – съавтор
КЛИСУРСКИ МАНАСТИР – съавтор
БАТОШЕВСКИ МАНАСТИР – съавтор
ДИВНИЯТ ФЛОРЕНТИНЕЦ – автор,
ПРАЗНИК В ТРЯВНА – съавтор
ДА СЕ ЗАВЪРНЕШ В ЧИПРОВЦИ... – съавтор,
ПРОФЕСОР КЪНЧО ЦАНЕВ- РЕЗБАРЯТ – съавтор
СВЕТИ ДИМИТРИЙ БАСАРБОВСКИ – СВЕТЕЦ НА ДВА
НАРОДА – съавтор

НАГРАДИ ЗА ДОКУМЕНТАЛНИТЕ ФИЛМИ

Награда Русе за култура – 2003 г.

Специална награда на фестивала „Българската Европа“ – 2005 г.

Първа награда за най-добър исторически филм на Международния фестивал в Харков – 2005 г.

Награда Русе за култура – 2007 г.

Награда „Българската Европа“ – 2007 г.

Награда за творчески портрет на Фестивал Осма муза – 2007 г.

Годишна награда на Съюза на българските журналисти – 2007 г.

Специална награда на фестивала „Българската Европа“ – 2008 г.

Трета награда на фестивала за исторически филми Пловдив – 2009 г.